

*Пишньоха О. А.,**асистент кафедри тюркології**Інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка**Покровська І. Л.,**доктор філологічних наук, доцент,**завідувач кафедри тюркології**Інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

АНТРОПОНІМИ ЯК ВАГОМІ КВАНТИ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню антропонімів у мові турецької поезії ХХ ст. У роботі з'ясовано та проаналізовано загальні ознаки ономастичного простору та змістове навантаження антропонімікону турецького етносу, основні фактори впливу на вибір імені для турецької дитини, особливості турецької національної свідомості на прикладі антропонімів. Зокрема, антропоніми було розглянуто як засоби реконструкції картини світу турецького етносу.

Також було з'ясовано основні фактори, які впливають на вибір антропонімів носіями турецької мови. Пізнання мовної картини світу турецького етносу дає можливість отримати інформацію про склад мислення і тип світогляду нації, подивитися на світ очима носіїв турецької мови та культури. Етнокультурна специфічність турецької мови пояснює причини виникнення тих чи інших явищ, назв, термінів. Разом з мовною картиною світу вони можуть бути різними навіть для народу, який проживає на спільній території. Таким чином, у статті на прикладі турецької мови автори звертають увагу на вплив етнокультурного чинника у релевантних для людини сферах життя: з перших його днів – у виборі імені, далі – у вихованні в дусі національного самовизначення та професійному самовизначенні особистості тощо.

Проаналізовані приклади антропонімів, які відображають ціннісні пріоритети носіїв турецької мови та їх діахронічні зміни, вказують на те, що система сприйняття і розуміння навколишнього світу сучасними носіями турецької мови проходить через призму ісламських вірувань, героїчного минулого тюркських племен і сучасних релевантних подій та постатей.

Ключові слова: антропонім, етнос, етнокультурна специфічність, картина світу, національна свідомість, ономастика, світогляд.

Постановка проблеми. Етнокультурна специфічність турецької мови пояснює причини виникнення тих чи інших явищ, назв, термінів. Етнокультурний чинник задає певний вектор у релевантних для людини сферах життя: з перших його днів – у виборі імені, далі – у формуванні базових цінностей, пріоритетів, вихованні в дусі національного та професійного самовизначення особистості, що зумовлює **актуальність цього наукового дослідження.**

Метою статті є характеристика етнокультурного чинника, який впливає на вибір антропонімів, наведення прикладів

антропонімів, які відображають особливості світосприйняття носіїв турецької мови. **Об'єктом дослідження** є антропоніми в контексті турецької національної картини світу.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**: 1) розглянути антропоніми як засоби реконструкції картини світу турецького етносу; 2) з'ясувати основні фактори, які впливають на вибір антропонімів носіями турецької мови; 3) навести приклади антропонімів, які відображають ціннісні пріоритети носіїв турецької мови, їх діахронічні зміни та зробити відповідні висновки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. О.Л. Березович зазначає, що в ономастиці кодуються найбільш значимі та стійкі кванти етнокультурної інформації [1, с. 72]. Антропоніміка – це розділ ономастики, який вивчає власні імена людей, закономірності їх виникнення, функціонування, розвитку та розповсюдження [5, с. 10].

Антропонім – це лінгвокультурна одиниця мови, поняття яке відображає особливості предметів та ставлення мовця до оточуючого середовища. Історія власних імен тісно пов'язана з культурою, історією та ідеологією того суспільства, де вони використовуються, антропоніми активно зустрічаються у прислів'ях і приказках та найчастіше в художніх текстах.

Антропонімікон – це своєрідне відображення життєвого досвіду певного етносу у процесі вибору імен, що дозволяє провести реконструкцію картини світу певного історичного періоду та глибше осягнути сучасність.

І.Л. Покровська зазначає, що «турецький антропонімікон (сукупність особистих імен) – це суттєвий елемент традиційної культури турецького етносу та його мовної картини світу. Турецькі антропоніми – це кумулятивні мовно-культурні знаки, які містять значну частку інформації щодо концептуалізації знань людини про світ, інтегрують лінгвістичний та екстралінгвістичний фактори в турецькій мовній картині світу» [9].

Дослідження з ономастики мають давні традиції у турецькому мовознавстві. Махмуд Кашгарлі у «Дивані тюркських мов» подає аналіз низки турецьких антропонімів, астронімів та топонімів. У праці Евлія Челебі містяться пояснення імен народних героїв та імен відомих на той час поетів. Системне вивчення ономастичної лексики починається з 20-х рр. ХХ ст., матеріали праць видаються друком у виданнях *Türk Deneği* (Турецька спілка) та *Türk Yurdu* (Батьківщина тюрків). Розпочав

ономастичні дослідження Савфет Бей, першим представивши класифікацію турецьких антропонімів та топонімів. Значний внесок у розвиток турецької ономастичної традиції зробили дослідники Б. Агалай, А. Джафероглу, Х. Кошай [4].

У республіканський період антропонімічні дослідження розпочинаються працями Т. Джелая (1929) та Ф.А. Чопуроглу (1933), у яких поряд із тогочасними антропонімічними явищами отримали своє нове опрацювання ономастичні елементи, що фіксуються у писемних пам'ятках турецької мови, зокрема "Oğuzname". У цей час з'являється чимало робіт, у яких аналізуються мотивації вибору імені для дитини. Ономастична робота поживалася у зв'язку з прийняттям Закону про прізвища від 21.06.1934 р. (2525 *Sayılı Soyadı Kanunu*), згідно з яким кожен громадянин новоствореної Республіки мав обрати собі прізвище [7].

На сучасному етапі дослідженнями, присвяченими ономастиці, займаються Н. Акбаяр та А. Расім (аналіз топонімів часів Османської імперії), А. Бозіт, А. Озкай, І. Карагьоз (дослідження, присвячені вивченню топоніміки окремих міст та регіонів), П. Тугланджи, М. Ерйоз (дослідження астрономічних назв).

Питанням антропонімів турецької мови також займалися такі визначні вчені-тюркологи: Х. Кошай (вперше у турецькому мовознавстві на широкому науковому тлі класифікував антропоніми, що пов'язані з тотемними віруваннями (*Kartal, Sungur, Kurt*), проаналізував антропонімічний елемент *taş* («камінь») у тюркській ономастичній традиції), А. Айсан та С. Тунджай (уклали фундаментальні словники турецьких імен та прізвищ), В. Абдурахман, С. Орнек, С. Сакаоглу (присвятили праці дослідженню факторів, які впливають на вибір імен в турецькому суспільстві), І. Башигьоз (підкреслює необхідність дослідження ономастики у зв'язку з нормами суспільного життя, традиціями, звичаями В. Саглам (тлумачення близько 4 000 турецьких імен), Х. Таш (дослідження антропонімів окремих ареалів), Ф. Сюльдюр, А. Пюскюллооглу, Х. Ерол, М. Чалик (цікаві та оригінальні пояснення турецьких антропонімів) та інші.

Турецькому досліднику Догану Аксану належать такі праці, як "Özel adlar alanı", "Güzel adlandırma", "Yer adları bilimi", у яких він подає опис ономастичного простору Туреччини. Зокрема, у праці "Kişi adları bilimi" («Антропоніміка») автор виокремлює п'ять основних груп антропонімів: антропоніми з релігійною тематикою ("Dinsel adlar koyma"); імена, пов'язані з епітетами Аллаха, його чотирма халіфами, дітьми пророка Алі, доньками та дружинами Мухаммеда. Далі – імена, пов'язані з відомими діячами, національними героями, політиками, митцями: *Attila, Cehgiz, Fatih, Timur, Yavuz*; імена, пов'язані з героями національних дестанів: *Ayhan, Bozok, Gökhan, Oğuz, Orhan*; імена, пов'язані з географічними назвами, історичними подіями, етнонімами: *Bayram, Cuma, Cumhuriyet, Devrim, Kadir, Kurtuluş, Muharrem, Ramazan, Zafer*. Автор наголошує, що традиції найменувань хоча й мають універсальний характер, містять чимало національно-специфічних рис [13].

Розглядаючи традицію найменування дітей, турецькі дослідники антропонімів (В. Абдурахман, С. Орнек, С. Сакаоглу) встановили, що на традиції надання дитині імені впливають такі фактори: 1) день, місце та місяць народження; 2) назви тварин, рослин; 3) назви географічних і метеорологічних компонентів; 4) імена батьків, родичів; 5) імена, пов'язані

з релігією, культурою. У певних випадках іменами можуть бути і випадкові словесні утворення.

В.М. Підвойний розподілив релігійно марковані антропоніми на чотири групи: 1) імена пророка Мухаммеда та його сподвижників; 2) теофорні імена; 3) біблійні імена; 4) коранічні імена [7].

І.Л. Покровська розглянула 750 імен релігійного походження, які функціонують у турецькій мовній картині світу й на основі релігійно маркованих антропонімів здійснила їхню класифікацію: 1) імена-епітети Аллаха; 2) імена прихильників Аллаха; 3) допомога, милість Аллаха; 4) імена на позначення пророка Мухаммеда та якого якостей; 5) імена на позначення родичів пророка Мухаммеда; 6) імена пророків, святих, янголів; 7) імена-назви релігійних місць; 8) імена-назви місяців; 9) імена учасників релігійного дискурсу [9].

Виклад основного матеріалу. Антропонімічні системи різних європейських народів мають зовнішню схожість, яка полягає в наявності однакових елементів: власного імені та прізвища. В усіх інших випадках простежуються лише відмінності: кожна антропонімічна система являє собою унікальне явище в усіх онтологічних аспектах виявлення антропонімів [10].

Антропонімічна модель в українській мові складається з прізвища, ім'я та по-батькові. Трьохкомпонентна модель є характерною для англійської мови, вона складається з першого імені, середнього імені та прізвища. Турецька антропонімічна модель зазвичай складається із двох компонентів: імені та прізвища. Досить часто зустрічаються і 3-компонентні моделі: подвійне ім'я та прізвище.

Традиція надання дитині подвійного імені сягає доісламських часів і обумовлена такими факторами, як сподівання батьків на подвійний захист дитини, релігійне походження першого імені та використання другого імені на вшанування предка (родича).

Вплив мусульманства на тюркську і взагалі турецьку антропонімію порівнюють із впливом прийняття християнства на слов'янську традицію надання імен. Уявлення про єдине божество, про добро та зло, про силу та слабкість, про гарне та потворне, про дозволене та заборонене неминуче знаходило своє відображення в пласті антропонімів. Ці власні назви, хоч і будучи запозиченими від інших народів, а значить з іншої мови та культури, проходили через фільтр національного менталітету, вписувалися в структурно-граматичні форми мови, отримуючи певні специфічні риси мови-реципієнта [4].

Нарікаючи немовля одним із імен Аллаха, пророка Мухаммеда або його сподвижників, зазначених у Корані, батьки висловлювали свою шану до релігії, пророка та святих. Існує повір'я, згідно з яким дитина, отримуючи ім'я, отримує заступника і покровителя серед святих. Св. Мухаммед казав: «У день Страшного Суду до Вас звертатимуться за вашим іменем та іменем ваших батьків. Тому називайте дітей гарними іменами» [4].

Інститут статистики Турецької Республіки (*Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)*) зазначає, що у 2017 р. на вибір дитячих імен вплинула спроба перевороту (15 липня 2016 р.) та загибелі у ній захисника держави. Так, турки почали нарікати своїх синів іменем героя Омера Халісдеміра, вживаючи поряд з іменем Омер навіть скорочену версію його прізвища, утворивши подвійне ім'я – *Омер Халіс*. Це ім'я посіло чинне місце в рейтингу найпопулярніших імен в Туреччині у 2017 р.: ім'я *Омер* посіло у рейтингу 3-ю позицію, а *Омер Халіс* було зареєстровано на 24-у місці.

Інститут статистики також зазначає, що на вибір імені в Туреччині впливають такі фактори, як національні традиції, поп-культура, соціо економічний стан, релігійні звичаї, історичні герої та улюблені герої телевізійних серіалів. Зокрема, Ертугрул – ім'я головного героя популярного в Туреччині серіалу «Воскресіння. Ертугрул» (“*Diriliş Ertuğrul*”), який розповідає про відважних тюркських воїнів та героїчне минуле тюркських племен ще до часів створення Османської імперії, посідає перші позиції рейтингу з найпопулярніших імен в Турецькій Республіці починаючи з 2017 р. [12].

Згідно даних Інституту статистики Турецької Республіки одним з імен, які багато років поспіль зберігають статус найпопулярніших жіночих імен в Туреччині, є *Еліф*. *Еліф* є цікавим іменем у турецькій мовній картині світу, особливо для аналізу з позиції носія турецької мови та культури. *Еліф* – це жіноче ім'я досить поширене у Туреччині, яке символізує красиву, випромінюючу світло дівчину. У Анатолії це ім'я ще позначає красиву, струнку, високого зросту дівчину можливо, шляхом асоціації з літерою еліф, яка є першою літерою арабської та османської абеток і пишеться згори вниз у вигляді прямої видовженої лінії (!). Існує також думка про походження імені *Еліф* від перського імені Аліфа, що означає «дружелюбна, комунікабельна, мирна».

Проте, у лексеми «еліф» є досить багатий асоціативний ряд: у літературі Дивану літеру *еліф* використовувалася метафорично у значенні «рівність», «простота», «вишуканість»; *еліф* також використовували на позначення числа 1 («ебджед хесаби» або «абджад»); літера «еліф» у носіїв турецької мови також асоціюється з Аллахом, згадується у Корані у 1-му аяті Сури Аль-Бакара. Крім того, «Еліф Лям Мім» – це «розрізнені» або «відкриваючі» літери, якими починаються деякі коранічні сури; еліф – перша літера у слові Аллах; у традиції тасаввуфу – еліф символізує єдність бога, першопочаток всього, адже з еліф починається все, вона причина і джерело всіх літер, так само і Аллах є первопричиною, початком і джерелом всього сушого. Пізнати еліф – це пізнати основи світобудови [8].

Отже, *Еліф* – це ім'я, яке має потужний спектр асоціацій, значень і символів, які закодовані у ньому історією, релігією та особливостями світогляду турецького народу.

Лейла – символічне власне ім'я, яке належить головній героїні оповідання «Лейла і Меджнун». Лейла і Меджнун – це імена двох арабських закоханих, про яких раніше вже згадувалося у цій статті. Ім'я *Лейла* відсилає увагу читача до прецедентного тексту «Лейла і Меджнун» і уособлює героїню, яка поводиться замріяно, розгублено тощо. У розмовній турецькій мові також досить часто можна почути вислів *Bugün Leylayım – сьогодні я Лейла*, що означає неухильність, відсутність зосередженості, замріяність, перебування людини десь далеко у своїх думках [8].

Чинар – чоловіче ім'я в Туреччині, яке також має потужну фонову інформацію. Чинара – це священне дерево у тюрків, якому вклонялися, висловлювали пошану, біля якого здійснювали різноманітні обряди (переважно до прийняття ісламу, проте і зараз у багатьох тюркських країнах зустрічаються елементи шаманізму), вшановували це дерево, нарікаючи дитину на його честь. Чинара шанується тюрками за її кременістість величезне коріння, яке символізує предків, це дерево досить довго живе, що виражає побажання тюркським народам жити довго і не загубитися у світі.

За словами носіїв турецької мови, через потужний вплив ісламу на свідомість турецького етносу тегріанські звичаї втратили свої позиції і велика кількість людей нарікає своїх синів іменем *Чинар* більше через традиції, які досі займають панівне місце в суспільстві, ніж через сакральне для тюркських народів значення цього дерева (тобто, панує кліше поведінки «так робили мої предки – значить і я так робитиму», про повагу і шану до сакрального дерева часто не замислюється).

Цікавим фактом є те, що нині в Туреччині переважна кількість прізвищ – це прізвища тюркського походження (що зумовлено реформами Атаюрка), а серед імен зустрічається велика кількість імен арабського походження, що зумовлено тенденцією давати дітям релігійні імена і засвідчує вагомий вплив ісламу на свідомість турецького народу. У цьому відбивається непростий синтез різних культур та етносів в основі сучасної турецької картини світу, яка ввібрала у себе багато різноманітної інформації, різноманітних національних культур, що обумовлено кочовим способом життя тюркських племен, прийняттям ісламу, приходом на території Малої Азії, захопленням Константинополя та інтеграцію до неймовірної культури Візантійської імперії.

Висновки. Постійний контакт з іншими народами та культурами збагатив тюркську культуру взагалі і турецьку зокрема. Турецький народ зберіг та накопичив знання, пропустив їх через призму своєї самобутності, під час чого деякі реалії зазнали трансформацій, набули нових конотацій. Усі ці фактори і дали світові унікальну турецьку культуру та мову, які неможливо досліджувати окремо.

Як висновок, слід зазначити, що у сучасному антропоніміконі турецької мови відображаються своєрідна система сприйняття, розуміння навколишнього світу, що проходить через призму ісламських вірувань, героїчного минулого тюркських племен і сучасних релевантних подій та постатей, оскільки власні назви – це сховище культурної інформації, що виражає характерні світоглядні особливості турецького етносу.

Література:

1. Березович Е.Л. Язык и традиционная культура. Этнолингвистические исследования. Москва : Индрик, 2007. 599 с.
2. Зубко А. Українська ономастика: здобутки і проблеми. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2007. С. 262. URL: http://resource.history.org.ua/publ/sid_2007_15_262 (дата звернення: 1.06.2019).
3. Кассирер Э. Философия символических форм. Москва : Ун. книга, 2002. с. 15.
4. Коверна І.О. Мусульманські імена в антропоніміконі сучасної турецької мови. URL: http://phil.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/47-1/55.pdf (дата: звернення 23.09.2018).
5. Никонов В. География фамилий. Москва : Наука, 1988. 352 с.
6. Підвойний В.М. Ісламська антропоніміка та етнолінгвістика (власні імена в мовній картині світу). МККС. 2002. № 7. С. 435–440.
7. Підвойний В.М. Репрезентація концепту Аллах у турецькій мовній картині світу. *XVI сходознавчі читання А. Кримського*. Тези доповідей міжнародної наукової конф. (Київ, 11 жовтня 2012 р.). Київ, 2012. С. 118–119.
8. Пишньоха О.А., Покровська І.Л. Прецедентні імена в сучасній турецькій поезії. Закарпатські філологічні студії. Випуск 4. Том 2. Ужгород, 2018. С. 56–62.
9. Покровська І.Л. Релігійні антропоніми в турецькій мовній картині світу. URL: <http://seanewdim.com/>

- uploads/3/2/1/3/3213611/pokrovska_i.l._religious_anthropomy_in_the_turkish_language_picture_of_the_world.pdf (дата звернення: 1.06.2019).
10. Рылов Ю.А. Имена собственные в европейских языках. Романская и русская антропонимика: курс лекций по межкультурной коммуникации. Москва : Восток-Запад: АСТ, 2006. 311 с.
 11. Фаріон І.Д. Креативна функція антропонімійної лексики. Кіровоград, 2001. 278 с.
 12. Tuik en çok kullanılan isimleri açıkladı. URL: <https://www.yeniakit.com.tr/haber/tuik-en-cok-kullanilan-isimleri-acikladi-450956.html> (дата звернення: 3.06.2019).
 13. Türkçede Güzel Adlandırma ve Yazı Dilinde Kullanım Sıklığı. URL: https://www.academia.edu/9872284/T%C3%BCrkc%C3%A7ede_G%C3%BCzel_Adland%C4%B1rma_ve_Yaz%C4%B1_Dilinde_Kullan%C4%B1m_S%C4%B1kl%C4%B1%C4%9F%C4%B1?auto=download (дата звернення: 3.06.2019).
 14. Türkiye’de en çok tercih edilen isim belli oldu. URL: <https://www.cnnturk.com/yasam/turkiyede-en-cok-tercih-edilen-isim-belli-oldu?page=8> (дата звернення: 3.06.2019).

Pyshnokha O., Pokrovska I. Anthroponyms as significant quantum of ethnocultural information (on the material of Turkish language)

Summary. The article has been devoted to the researching and description of precedent names in the Turkish poetry of XX th century. The general features of the onomastic space and the content load of the anthroponimicon of the Turkish ethnic group, the main factors influencing the choice of the name for the Turkish child, and the features of the Turkish nation-

al consciousness on the example of anthroponyms have been found out and analyzed.

Cognition of the linguistic picture of the world of the Turkish ethnic group gives an opportunity to get information about the composition of thinking and the type of worldview of the nation, to look at the world through the eyes of the carriers of Turkish language and culture. Ethno-cultural specificity of the Turkish language explains the reasons for the occurrence of certain phenomena, names and terms. Together with the linguistic picture of the world, they can be different even for the people living in the common territory. Thus, in the article on the example of the Turkish language, we draw attention to the influence of the ethnocultural factor in the spheres of life relevant to man: from the first days – in the process of choosing the name, further – in upbringing in the spirit of national self-determination and also professional self-identification of the individual, etc.

In particular, anthroponyms were considered as a means of reconstructing the picture of the world of the Turkish ethnos. The main factors influencing the choice of anthroponyms by native speakers of Turkish language were also clarified. Analyzed examples of anthroponyms that reflect the value priorities of Turkish language speakers and their diachronic changes indicate that the system of perception and understanding of the surrounding world by modern Turkish speakers passes through the prism of Islamic beliefs, the heroic past of Turkic tribes and contemporary relevant events and personalities.

Key words: anthroponym, ethnos, ethnocultural specificity, picture of the world, national consciousness, onomastics, worldview.